

Савченко Аріна Сергіївна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

Істотне порушення будівельних норм і правил як підстава скасування дозвільної документації на будівництво та визнання об'єкта самочинним

Будівельна галузь виступає однією із найперспективніших та найприбутковіших галузей економіки України, але водночас є й фінансово-небезпечною сферою діяльності. За останні два роки населення нашої країни зазнало значних майнових втрат, насамперед пов'язаних з тим, що територія України піддається впливу широкого спектра соціально-економічних явищ та процесів глобального реформування. У зв'язку з цим будівництво житла, забезпеченість ним населення, а також техніко-правовий стан будівельних об'єктів, що будуються набули ще більшої актуальності в умовах фінансової кризи. Адже збереження та примноження об'єктів нерухомості є суспільно-необхідним кроком України на шляху до кращого майбутнього.

Будівництво об'єктів нерухомості представляє собою взаємопов'язану діяльність різних суб'єктів права, які поєднані єдиною метою, спрямованою на безпосереднє забезпечення та створення об'єкта будівництва, яка включає різні аспекти та етапи будівництва, а також, що вельми важливо, взаємодію різних суб'єктів будівництва у процесі зведення об'єкта нерухомості. Тому прийняття у 2011 році ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» [1] стало принципово якісним кроком на шляху вдосконалення правового регулювання будівельних відносин.

Так, відповідно до положень ст. 26 зазначеного Закону, забудова територій здійснюється шляхом розміщення об'єктів будівництва. Суб'єкти містобудування зобов'язані додержуватися містобудівних умов та обмежень під час проектування і будівництва об'єктів. Зрештою право на забудову земельної ділянки реалізується її власником або користувачем за умови використання земельної ділянки відповідно до вимог містобудівної документації.

У той же час проектування та будівництво об'єктів здійснюється власниками або користувачами земельних ділянок у такому порядку:

- 1) отримання замовником або проектувальником вихідних даних;
- 2) розроблення проектної документації та проведення у випадках, передбачених ст. 31 цього Закону, її експертизи;
- 3) затвердження проектної документації;
- 4) виконання підготовчих та будівельних робіт;
- 5) прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів;
- 6) реєстрація права власності на об'єкт містобудування.

Таким чином, предметом правового регулювання будівництва виступають не просто будівельні роботи та послуги, але й взаємодія між суб'єктами права – учасниками будівельного процесу, їх кореспондовані права та обов'язки по відношенню один до одного та по відношенню до держави [2, с. 73-77]. Порушення такої правової рівноваги та узгодженості призводить до появи у будівельно-правовій сфері такого простого, з одного боку, будівельного об'єкту та складного, з іншого боку, об'єкта нерухомості, як об'єкт самочинного будівництва. Який, безумовно, є результатом будівельної діяльності, що покликаний задовольняти потреби суб'єкта, який його зводить.

Відповідно до ч. 1 ст. 376 Цивільного кодексу України (Далі – ЦК України) [3] поняття самочинного будівництва визначено через сукупність його основних ознак, які в свою чергу виступають умовами або підставами, за наявності яких об'єкт нерухомості може бути визнаний самочинним, а саме якщо:

- 1) він збудований або будується на земельній ділянці, що не була відведена в установленому законом порядку для цієї мети;
- 2) об'єкт нерухомості збудовано без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи;
- 3) об'єкт нерухомості збудовано без належно затвердженого проекту;

4) об'єкт нерухомості збудовано з істотним порушенням будівельних норм і правил.

У той же час Верховний Суд України (Далі – ВСУ) у «Висновках Верховного Суду України, викладених в постановках, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п.1 ч.1 ст. 355 ЦПК України, за II півріччя 2014 року» зазначив, що об'єкт нерухомості відноситься до самочинного будівництва за наявності однієї із наведених умов: земельна ділянка не відведена для цієї мети; відсутній належний дозвіл на будівництво; відсутній належним чином затверджений проект; під час будівництва допущені істотні порушення будівельних норм і правил [4]. Оскільки кожна із вказаних ознак (умов) є самостійною, тому достатньо наявності хоча б однієї з них для визнання будівництва самочинним, що, в свою чергу, призводить до настання самостійних цивільно-правових наслідків існування такого об'єкта нерухомості [5, с.27-31].

Питання дослідження правової природи, ознак та правових наслідків існування об'єктів самочинного будівництва продовжують займати вагомим місце як в доктрині, так і в судовій практиці правового поля нашої країни. Про це свідчить той факт, що лише за 2015 рік ВСУ розглянув безліч справ, предметом яких були колізійні питання врегулювання спірних відносин з приводу об'єкта самочинного будівництва.

Проте, не дивлячись на таку широку урегульованість питань, пов'язаних з визнанням права власності на самочинне будівництво, здійснене на земельній ділянці, що не була відведена в установленому законом порядку для цієї мети [6]. Або коли зазначений об'єкт нерухомості збудовано без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи чи без належним чином затвердженого проекту [7], й до сьогодні стикаємося з недостатньою законодавчою урегульованістю такої важливої умови визнання права власності на досліджувані об'єкти як *істотне порушення будівельних норм і правил*.

Так, ВСУ розтлумачивши у 2013 році положення ч.1 ст. 376 ЦК України, цілком правомірно зайняв правову позицію, що самочинним будівництвом є не

тільки новостворений об'єкт, а і об'єкт нерухомості, який виник в результаті реконструкції, капітального ремонту, перебудови, надбудови уже існуючого об'єкта, здійснених без одержаного дозволу місцевих органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування, розробленої та затвердженої в установленому порядку проектної документації, дозволу на виконання будівельних робіт, наданого органами архітектурно-будівельного контролю, оскільки в результаті таких дій об'єкт втрачає тотожність з тим, на який власником (власниками) отримано право власності [8].

Згодом 24.06.2015 року ВСУ виніс Постанову, в якій зробив правовий висновок про те, що згідно із ч.7 ст. 376 ЦК України в разі істотного відхилення від проекту, що суперечить суспільним інтересам або порушує права інших осіб, істотного порушення будівельних норм і правил суд за позовом відповідного органу державної влади або органу місцевого самоврядування може постановити рішення, яким зобов'язати особу, яка здійснила (здійснює) будівництво, провести відповідну перебудову. Якщо проведення такої перебудови є неможливим або особа, яка здійснила (здійснює) будівництво, відмовляється від її проведення, таке нерухоме майно за рішенням суду підлягає знесенню за рахунок особи, яка здійснила (здійснює) будівництво [9].

Як наслідок, відповідно до ч.1 ст. 38 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» [1] у законодавстві передбачено правову можливість збереження об'єкта самочинного будівництва у разі виявлення факту самочинного будівництва об'єкта, якщо можлива його перебудова з метою усунення істотного відхилення від проекту або усунення порушень законних прав та інтересів інших осіб, істотного порушення будівельних норм. Якщо така перебудова є неможливою, посадова особа органу державного архітектурно-будівельного контролю видає особі, яка здійснила (здійснює) таке будівництво, припис про усунення порушень вимог законодавства у сфері містобудівної діяльності, будівельних норм, державних стандартів і правил з визначенням строку для добровільного виконання припису.

Крім того, ще більшої актуальності зазначеному аспекту або підставі для визнання права власності на об'єкт самочинного будівництва надали вересневі зміни 2015 року до ч.9 ст. 35 та ч.7 ст. 36 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» [1]. Суть яких полягає у тому, що декларацію про початок виконання підготовчих робіт та (або) декларацію про початок виконання будівельних робіт може бути скасовано органом державного архітектурно-будівельного контролю у разі встановлення під час перевірки порушень вимог містобудівної документації, містобудівних умов та обмежень, невідповідності об'єкта будівництва проектній документації на будівництво такого об'єкта та вимогам будівельних норм, державних стандартів і правил, порушень містобудівного законодавства у разі невиконання вимог приписів посадових осіб органів державного архітектурно-будівельного контролю.

Таким чином, визнаючи право власності на об'єкт будівництва, створений з порушенням будівельних норм і правил, є суспільно важливим не лише встановити ступінь порушення чи відхилення від встановлених будівельних норм та правил, а й вирішити питання щодо можливості збереження такого об'єкта за наявності допущених порушень без заподіяння шкоди людині та навколишньому природному середовищу. Тому у такій категорії справ доречно визначити, яке саме порушення будівельних норм та правил, і яких саме буде вважатися істотним.

Відповідно *метою даної статті* є законодавче та доктринальне дослідження істотного порушення будівельних норм та правил, які є підставою для скасування дозвільної документації на будівництво та визнання об'єкта самочинним будівництвом, а також з'ясування ступеня допустимого порушення для можливого збереження самочинно зведеного чи реконструйованого об'єкта нерухомості.

Будівництво як галузь виробничої діяльності пов'язане переважно зі створенням нових та модернізацією вже існуючих будівель та споруд різного призначення, які є кінцевим продуктом будівельної діяльності [10, с. 62-68].

Проте нормальна експлуатація зазначених об'єктів нерухомості буде можлива лише тоді, коли буде дотримана їх якість при будівництві.

Невеликий екскурс по історії будівництва об'єктів нерухомості дав змогу з'ясувати, що поняття «якість у будівництві» з'явилося в юриспруденції у 80-х роках. Під ним і досі розуміється здатність задовольняти суспільні потреби, для яких призначено побудований об'єкт, відповідно до вимог, встановлених правовими нормами, стандартами, нормативно-технічною документацією, показниками проектної потужності та договором підряду на капітальне будівництво [11, с.12].

На нашу думку якість побудованого об'єкта, так само як і окремих його частин (конструктивних елементів), визначається тим, наскільки виконані будівельно-монтажні роботи відповідають вимогам проекту, технічним вимогам та правилам технології будівельного виробництва.

Незважаючи на те, що К.С. Мауленов стверджував, що якість побудованого об'єкта залежить не лише від будівельно-монтажних робіт, а й від якості планування капітального будівництва, якості проектування та якості використаних у будівельному виробництві будівельних матеріалів та виробів [11, с.15], не можна при визначенні якості об'єкта будівництва виходити тільки з відповідності виконаних робіт, використаних матеріалів і т.п. певним правовим вимогам, які характеризують лише складові якості, а не його синтетичне втілення в кінцевому продукті. Адже таке завершене втілення якості в побудованому об'єкті проявляється в його здатності у повній мірі відповідати своєму призначенню.

На сьогоднішній день якість будівництва оцінюється шляхом співставлення параметрів об'єкта будівництва з вимогами будівельно-технічної документації – проектів, ДСанПіН, ДБН, стандартів, інструкцій тощо, які спрямовані на дотримання учасниками будівництва вимог щодо побудови будівель та споруд без дефектів та недоліків, а також забезпечують надійність та безпеку об'єкта будівництва. До того ж, вони забезпечують якість

будівництва на основі впровадження досягнень науки, техніки та передового досвіду в практику проектування та будівництва.

Безумовно, застосування технічних норм та правил у будівництві обумовлено вимогами безпеки будівель та споруд, а також забезпеченням охорони навколишнього природного середовища.

Будівельні норми, державні стандарти, норми і правила щодо планування, забудови та іншого використання територій, проектування і будівництва об'єктів містобудування розробляються і затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань містобудування та архітектури, іншими центральними органами виконавчої влади в порядку, визначеному законом. Аналіз вказаної документації дозволяє зробити висновок, що під час здійснення будівництва забудовник повинен суворо дотримуватися архітектурно-будівельних, технічних, санітарних та пожежних норм.

Відповідно до Закону України «Про будівельні норми» [6], *будівельні норми* – це затверджений суб'єктом нормування підзаконний нормативний акт технічного характеру, що містить обов'язкові вимоги у сфері будівництва, містобудування та архітектури. У ст. 16 Закону України «Про основи містобудування» [13] зазначено, що будівельні норми, державні стандарти, норми і правила встановлюють комплекс якісних та кількісних показників і вимог, які регламентують розробку і реалізацію містобудівної документації, проектів конкретних об'єктів з урахуванням соціальних, природно-кліматичних, гідрогеологічних, екологічних та інших умов і спрямовані на забезпечення формування повноцінного життєвого середовища та якнайкращих умов життєдіяльності людини.

У ДБН В.1.1.7-2002 «Пожежна безпека об'єктів будівництва» [14] містяться вимоги щодо дотримання пожежних норм, що є обов'язковими для фізичних та юридичних осіб, незалежно від їхньої форми власності та належності, які здійснюють будівельну діяльність на території України. Цих вимог слід дотримуватися під час опрацювання проектної документації на нове

будівництво, розширення, реконструкцію, технічне переоснащення, реставрацію, капітальний ремонт будинків і приміщень різного призначення. Зауважимо, що зазначена проектна документація підлягає експертизі (перевірці) органами державного пожежного нагляду в порядку, встановленому законом.

Тобто будівельне проектування повинно бути здійснене з дотриманням норм та стандартів, які забезпечують пожежну безпеку будівель та споруд, під якою розуміється такий стан об'єкта, при якому заходи попередження пожеж та протипожежного захисту відповідають нормативним вимогам.

Також об'єкт будівництва повинен відповідати санітарним нормам, про що безпосередньо зазначено в ст. 11 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [15]. Згідно з цією нормою, об'єктами санітарно-епідеміологічної експертизи є схеми, передпроектна документація, що стосується районного планування та забудови населених пунктів, курортів тощо.

Підприємства, установи, організації та громадяни при розробленні та використанні нових технологій, проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції та технічному переобладнанні підприємств, виробничих об'єктів і споруд будь-якого призначення, плануванні та забудові населених пунктів, інших об'єктів зобов'язані дотримуватися вимог санітарного законодавства. Адже будівництво об'єктів нерухомості передусім спрямоване на створення найбільш сприятливих умов для життя громадян, збереження та зміцнення їх здоров'я, і не повинно бути даниною модним тенденціям.

Згідно з Положенням про державний санітарно-епідеміологічний нагляд в Україні [16], державний санітарно-епідеміологічний нагляд здійснюється шляхом видачі передбачених законодавством висновків та дозволів, а також погодження схем проектної документації, що стосується районного планування та забудови населених пунктів; документів про надання земельних ділянок під будівництво та інші види землекористування; проектної та технічної документації на будівництво, реконструкцію, введення в експлуатацію нових та

реконструйованих об'єктів виробничого, соціально-культурного та іншого призначення, санітарно-захисних зон підприємств. Також проводиться перевірка та видаються висновки на відповідність об'єктів і споруд, що вводяться в експлуатацію, санітарним нормам.

Метою технічних норм у будівництві, відповідно до ДБН.А.1.1-1-93 «Система стандартизації та нормування у будівництві» [17], є захист від небезпечних геологічних процесів, шкідливих експлуатаційних впливів та пожеж. Дотримання цих норм полягає у захисті будівель та споруд від небезпечних геологічних процесів – таких, як землетруси, зсуви, підтоплення, затоплення, осідання тощо. Тобто дотримання цих норм забезпечує захист територій, будинків і споруд, їх стійкість, а також безпеку людей та функціонування систем життєзабезпечення у складних інженерно-геологічних умовах. Дотримання технічних норм під час зведення об'єкта будівництва захистить його в процесі експлуатації від впливів навколишнього природного середовища та шкідливих експлуатаційних впливів (шум, температура тощо). Слід також дотримуватися вимог щодо рівня показників експлуатаційного режиму.

Поглиблений аналіз вищенаведених нормативно-правових актів свідчить про те, що архітектурно-будівельні, пожежні, санітарні та технічні норми та правила, які суворо повинні дотримуватися під час будівництва об'єкта нерухомості, введенні законодавцем в «будівельно-правовий обіг» з чітко визначеною метою. Недаремно недотримання або істотне порушення таких норм і правил під час зведення об'єкта нерухомості або будь-яка інша «будівельна самодіяльність», що може в подальшому призвести до негативних наслідків: руйнування збудованого об'єкта, заподіяння шкоди життю та здоров'ю людей, порушення прав інших осіб тощо – вважається самочинним будівництвом.

Однак усунення відповідних порушень, узгодження суспільних та приватних інтересів, а також відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок

зведення неправомірного об'єкта нерухомості, є правовою підставою для збереження об'єкта самочинного будівництва.

Незважаючи на таку детальну регламентацію будівельного процесу та його відповідність будівельним нормам і правилам, законодавчо неврегульованим залишається питання, що саме розуміти під істотним порушенням зазначених норм та правил.

Вбачається, що термін «істотне порушення» є оціночним, тому, враховуючи тенденцію використання сучасним законодавством оціночних понять у текстах нормативно-правових актів, виникає потреба у всебічному аналізі даного явища з теоретичної точки зору.

Термін «оціночне поняття» був введений у науковий обіг С.І. Вільнянським, який розумів під ним поняття, що «...дають суду можливість вільної оцінки фактів та облік індивідуальних особливостей конкретного випадку при обов'язковому в той же час застосуванні закону» [18 1, с. 3-18]. Більше того, «оціночне поняття в праві – це виражене в нормах права положення (припис законодавця), в якому закріплюються найбільш загальні ознаки, властивості, якості, зв'язки та відносини різноманітних предметів, явищ, дій, процесів, які детально не роз'яснюються законодавцем з тим, щоб вони конкретизувалися шляхом оцінки в процесі правозастосування...» [19 2].

Поняття «істотне порушення» – типово оціночне і як таке не є виключно суб'єктивним, а має під собою об'єктивні підстави – дійсні властивості предмета або явища, які не залежать від нашої оцінки. Будь-яке оціночне судження суду повинно ґрунтуватися на реальних фактах. Тому суттєва роль відводиться судовій будівельно-технічній експертизі, значення якої полягає в установленні реальних фактів, що виступають у таких випадках як критерій подібної оцінки.

Саме експерт виявляє та фіксує ті чи інші відхилення від встановлених будівельних вимог та правил, визначає, до яких саме змін призвело (призведе) будівництво об'єкта, та як саме впливає (вплине) заміна матеріалів, конструкцій, що допущена в ході будівництва, на можливість існування будови

без повного чи часткового руйнування, а зміна об'ємно-планувальних рішень – на можливість та зручність експлуатації внутрішніх приміщень збудованого об'єкта нерухомості.

Остаточну ж оцінку істотному відхиленню чи порушенню вимог містобудівних та (чи) будівельних норм та правил повинен здійснювати суд, ґрунтуючись на наявних у матеріалах справи доказах. Сторони при цьому покладаються на суддівську правосвідомість, тобто на розуміння судом основних принципів законодавства, що регулює відносини в сфері будівельної діяльності, а також конкретних правових норм, технічних вимог та наслідків своїх правостановлюючих рішень.

Тому в кожному конкретному випадку судам, з урахуванням висновку судової будівельно-технічної експертизи, слід з'ясовувати, не лише які саме містобудівні норми та правила порушені, а й визначати ступінь їх порушення і можливість збереження самочинно зведеного об'єкта за наявності допущених порушень.

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що у спорах про визнання права власності на об'єкти самочинного будівництва об'єктивно істотними повинні вважатися лише ті порушення, які неможливо усунути та які перешкоджають майбутній експлуатації зведеної будівлі чи споруди. Мова йде про порушення архітектурно-будівельних та технічних норм, що не були дотримані в процесі будівництва об'єкта і в подальшому призведуть до негативних наслідків, оскільки їх неможливо усунути. Як наслідок, об'єкт не може використовуватися за призначенням та бути допущеним до експлуатації. Порушення ж санітарних та пожежних норм, як правило, можливо усунути на будь-якій стадії будівництва, а також після його завершення без заподіяння шкоди та руйнування об'єкта будівництва. У випадку все ж таки неможливості усунення порушень будівельних норм та правил об'єкт будівництва підлягає знесенню, так як відсутнє юридичне обґрунтування правових підстав для його збереження.

Список використаних джерел:

1. Про регулювання містобудівної діяльності [Текст]: Закон України від 02.11.2011

№ 3038-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 34. – Ст. 343.

2. Мазурец А.В. Теоретический анализ содержания понятия «правовое регулирование строительства» [Текст] / А. В. Мазурец // Современное право. – 2007. – № 10. – С. 73-77.

3. Цивільний кодекс України [Текст] // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.

4. Лист Верховного Суду України від 01 березня 2015 року «Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п.1 ч.1 ст. 355 ЦПК України, за II півріччя 2014 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://golovbukh.ua/regulations/8435/8437/465862/>.

5. Савченко А.С. Підстави для визнання об'єкта нерухомості самочинним будівництвом [Текст] / А. С. Савченко // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2011. – № 1 (26). – С. 27-31.

6. Постанова Верховного Суду України № 6-225цс14 від 28 січня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/B5DA35B4EF4C1868C2257DF7002E9EF1>.

7. Постанова Верховного Суду України № 6-135цс14 від 5 листопада 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/16E2D74065A82BB0C2257DA5004D0AE4>

8. Постанова Верховного Суду України № 6-130цс13 від 4 грудня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Постанова 6-130цс13 <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/EFAF8CA26D99A1EDC2257C92003A6E48>.

9. Постанова Верховного Суду України № 6-381цс15 від 24 червня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/A924F86EE9F06E28C2257E7A0023B4B4>.

10. Савченко А.С. Форми та види існування об'єктів незавершеного та самочинного будівництва [Текст] / А. С. Савченко // Право і суспільство. – 2011. – № 5. – С. 62-68.

11. Мауленов К.С. Правовое обеспечение качества строительства /гражданско-правовой аспект [Текст]: автореф. дис. юрид. наук: 12.00.03 / К. С. Мауленов. Алма-Ата, 1982. –16 с.

12. Про будівельні норми [Текст]: Закон України від 05.11.2009 р. № 1704-VI //

Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 5. – Ст. 41.

13. Про основи містобудування [Текст]: Закон України від 16.11.1992 р. № 2780-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 52. – Ст. 638.

14. Пожежна безпека об'єктів будівництва. ДБН В.1.1.7-2002.: Наказ Держбуду України від 03.12.2002 р. № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://budinfo.com.ua/dbn/82.htm>.

15. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення [Текст]: Закон України від 24.02.1994 р. № 4004-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 27. – Ст. 218.

16. Про затвердження Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд в Україні [Текст]: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.06.1999 р. № 1109 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 25. – С. 127.

17. Система стандартизації та нормування у будівництві (зі змінами). ДБН А.1.1-1-93.: Наказ Мінбудархітектури України від 27.04.1993 р. № 46 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://budinfo.com.ua/dbn/1.htm>.

18. Вильнянский С.И. Применение норм советского права [Текст] / С. И. Вильнянский // Уч. записки Харьковского юридического ин-та. Вып. 7. – Харьков: Изд-во Харьк. ун-та, 1956. – С. 3-18.

19. Гумелевская О. В Основания признания права собственности на самовольную постройку [Текст]: автореф. дис. юрид. наук: 12.00.03 / О. В. Гумелевская. – Краснодар., 2008. – 18 с.